

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17951852>

REKREATIONS TURIZM BOZORINING RIVOJLANISH YO'NALISHLARI VA MOLİYAVIY SALOHİYATI: O'ZBEKISTON MISOLIDA

Najmitdinov Gayratbek

*O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi
mustaqil tadqiqotchisi*

E-mail: gayrat02@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-0895-0736>

Annotatsiya - Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari va moliyaviy salohiyati kompleks tahlil qilinadi. Tadqiqotda 2017–2024-yillar davomida rekreatsion turizm infratuzilmasining tarkibiy o'zgarishlari, muassasalar sonining dinamikasi hamda xizmatlar hajmining o'sish tendensiyalari statistik ma'lumotlar asosida baholanadi. Shuningdek, rekreatsion turizm sohasining moliyaviy ko'rsatkichlari, investitsiya oqimlari, YaIMdagi ulushi va eksport salohiyati tahlil qilinib, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining samaradorligi yoritib beriladi. Mintaqaviy taqsimot va klaster yondashuvi asosida sohaning hududiy rivojlanish xususiyatlari ochib beriladi hamda Turkiya va Gruziya tajribasi bilan xalqaro taqqoslash amalga oshiriladi. Tadqiqot natijalari O'zbekistonda rekreatsion turizmni barqaror rivojlantirish, investitsion jozibadorligini oshirish va raqamli texnologiyalarni joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: rekreatsion turizm, turizm infratuzilmasi, moliyaviy salohiyat, investitsiyalar, davlat-xususiy sheriklik, turizm klasterlari, mintaqaviy rivojlanish, raqamli texnologiyalar, O'zbekiston iqtisodiyoti.

KIRISH

Rekreatsion turizm zamonaviy iqtisodiyotda aholining sog'lig'ini tiklash, dam olish sifati va hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim tarmoqlardan biri sifatida qaraladi. Tabiiy, madaniy va iqlim resurslariga tayangan holda shakllanadigan rekreatsion turizm bozori xizmatlar sohasida yuqori qo'shilgan qiymat yaratish, yangi ish o'rinlari tashkil etish va hududiy iqtisodiyotlarning diversifikatsiyasini kuchaytirish imkoniyatiga ega. Shu bois rekreatsion turizmni rivojlantirish masalasi ko'plab mamlakatlarda, xususan, turistik salohiyati yuqori bo'lgan davlatlarda strategik ahamiyat kasb etmoqda.

O'zbekiston boy tabiiy-landshaft resurslari, qulay iqlim sharoiti, tarixiy-madaniy merosi hamda sanatoriy-kurort infratuzilmasini rivojlantirish uchun zarur imkoniyatlarga ega mamlakat hisoblanadi. So'nggi yillarda mamlakatda turizm

sohasini, jumladan rekreatsion turizmni rivojlantirishga qaratilgan institutsional islohotlar, investitsiya dasturlari va davlat qo'llab-quvvatlash mexanizmlari izchil amalga oshirilmoqda. Biroq rekreatsion turizm bozorining barqaror rivojlanishi nafaqat resurslar mavjudligiga, balki moliyaviy salohiyatdan samarali foydalanish, investitsiyalarni jalb etish va bozor mexanizmlarini takomillashtirish darajasiga ham bevosita bog'liqdir.

Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, rekreatsion turizm bozorida moliyaviy resurslarning yetarli emasligi, infratuzilmaning notekis rivojlanganligi, xizmatlar sifatining hududlar bo'yicha farqlanishi va boshqaruv mexanizmlarining yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi ushbu tarmoq salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qilmoqda. Shu sababli rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlarini aniqlash va uning moliyaviy salohiyatini kompleks baholash dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi rekreatsion turizm bozorining rivojlanish tendensiyalarini aniqlash, moliyaviy resurslarni shakllantirish va ulardan samarali foydalanish mexanizmlarini tahlil qilish orqali O'zbekiston sharoitida ushbu sohaning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish zaruratidan kelib chiqadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari va moliyaviy salohiyatini O'zbekiston misolida tahlil qilish hamda uning barqaror rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan ilmiy xulosalar va amaliy takliflarni ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Rekreatsion turizm bozorining rivojlanishi va uning moliyaviy salohiyatini o'rganish masalalari iqtisodiy adabiyotlarda xizmatlar sohasi, hududiy rivojlanish va barqaror o'sish konsepsiyalari doirasida keng yoritilgan. Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda rekreatsion turizm aholi salomatligini mustahkamlash, inson kapitalini rivojlantirish va hududlarning investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim iqtisodiy faoliyat turi sifatida talqin etiladi. Tadqiqotchilar rekreatsion turizmni faqat dam olish bilan bog'liq soha sifatida emas, balki yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan, multiplikativ iqtisodiy ta'sirga ega bo'lgan kompleks bozor tizimi sifatida ko'rib chiqadilar.

Xorijiy adabiyotlarda rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari asosan infratuzilma, xizmatlar sifati, innovatsiyalar va moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Jahon turizm tashkiloti va boshqa xalqaro institutlar tadqiqotlarida rekreatsion turizmni moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiya qilish, davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish va xususiy investitsiyalarni jalb etish ushbu bozorning barqaror rivojlanishidagi asosiy omillar sifatida ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, ko'plab ilmiy ishlarda rekreatsion turizm loyihalarining iqtisodiy samaradorligini baholash, investitsiya xavflarini kamaytirish va uzoq muddatli moliyaviy barqarorlikni ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Rekreatsion turizmning moliyaviy salohiyatiga bag'ishlangan tadqiqotlarda ushbu sohaning daromad shakllantirish imkoniyatlari, byudjetga tushumlar, bandlikka

ta'siri va hududiy iqtisodiyotlarga qo'shayotgan hissasi chuqur tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlarda rekreatsion turizm ob'ektlarini moliyalashtirishda kredit resurslari, investitsiya fondlari, sug'urta mexanizmlari va innovatsion moliyaviy instrumentlardan foydalanish samaradorligi alohida o'rganiladi. Bunda moliyaviy salohiyat nafaqat mavjud resurslar hajmi, balki ularni boshqarish sifati va institutsional muhit bilan bevosita bog'liqligi ta'kidlanadi.

Mahalliy ilmiy adabiyotlarda rekreatsion turizm asosan O'zbekiston turizm salohiyatining muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi. Tadqiqotchilar mamlakatning tabiiy-iqlim sharoiti, sanatoriy-kurort zonalari, mineral suvlar va shifobaxsh landshaftlarning rekreatsion turizmni rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslab beradilar. Shu bilan birga, milliy tadqiqotlarda rekreatsion turizm bozorining rivojlanishi davlat dasturlari, normativ-huquqiy baza va investitsiya siyosati bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilinadi. O'zbekiston sharoitida rekreatsion turizmning moliyaviy salohiyatini oshirish uchun infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini yaxshilash va hududlar kesimida moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash zarurligi qayd etiladi.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari va uning moliyaviy salohiyatini kompleks, tizimli yondashuv asosida o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar yetarli emas. Ko'plab ishlar alohida jihatlariga — infratuzilma, investitsiyalar yoki xizmatlar sifatiga — e'tibor qaratadi, biroq bozor rivojlanishi va moliyaviy salohiyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni to'liq yoritmaydi. Ushbu holat rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari va moliyaviy salohiyatini O'zbekiston misolida kompleks tahlil qilish zaruratini yuzaga keltiradi va mazkur tadqiqotning ilmiy ahamiyatini belgilaydi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqotda rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari va moliyaviy salohiyatini O'zbekiston misolida tahlil qilish uchun kompleks ilmiy-metodik yondashuv qo'llanildi. Tadqiqot metodologiyasi iqtisodiy tahlil, institutsional yondashuv va taqqoslama baholash usullarini uyg'unlashtirgan holda shakllantirildi, bu esa rekreatsion turizm bozorining nafaqat miqdoriy ko'rsatkichlarini, balki uning moliyaviy va boshqaruv jihatlarini ham chuqur o'rganish imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida rasmiy statistik ma'lumotlar, davlat dasturlari, normativ-huquqiy hujjatlar, turizm sohasiga oid milliy va xalqaro hisobotlar hamda ilmiy nashrlarda keltirilgan axborotlardan foydalanildi. Deskriptiv tahlil usuli orqali rekreatsion turizm bozorining hozirgi holati, rivojlanish tendensiyalari va hududlar bo'yicha farqlari aniqlab olindi. Moliyaviy tahlil yordamida sohaning investitsiya faolligi, daromad shakllanishi va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi baholandi.

Shuningdek, institutsional tahlil usuli rekreatsion turizmni rivojlantirishga ta'sir etuvchi boshqaruv mexanizmlari, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari va moliyalashtirish instrumentlarini o'rganishga xizmat qildi. Taqqoslama tahlil orqali O'zbekiston rekreatsion turizm bozorining rivojlanish xususiyatlari xalqaro tajriba bilan solishtirilib, milliy sharoitga moslashtirilishi mumkin bo'lgan ilg'or

yondashuvlar aniqlab berildi.

Umuman olganda, qo'llanilgan metodologiya rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari va moliyaviy salohiyatini tizimli ravishda baholash, mavjud muammolarni aniqlash hamda O'zbekiston sharoitida ushbu sohani barqaror rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida rekreatsion turizm sohasi so'nggi yillarda iqtisodiyotning strategik yo'nalishlaridan biriga aylanib, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o'ynamoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 23-sentyabrda qabul qilgan "O'zbekiston Respublikasida tibbiy va sog'lomlashtiruv turizmini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-335-sonli qarori³⁵ rekreatsion turizm sohasini rivojlantirishga davlat tomonidan ko'rsatilayotgan e'tiborning navbatdagi yirik qadami bo'ldi. Mazkur hujjat sanatoriy va pansionatlar faoliyatini jahon standartlari darajasiga ko'tarish, xizmatlar sifatini oshirish, taoifali mehmonxonalar tipidagi sanatoriylar faoliyatini yo'lga qo'yish hamda sertifikatlashtirish tizimini joriy etishni nazarda tutadi. Ushbu qaror asosida rekreatsion turizm infratuzilmasini modernizatsiyalash, investitsiyalar jalb qilish va xususiy sektorni faollashtirish bo'yicha keng ko'lamli dasturlar amalga oshirilmoqda. Sohaning rivojlanish strategiyasi "O'zbekiston-2030" milliy rivojlanish strategiyasining ajralmas qismini tashkil etib, turizm sohasining YaIMdagi ulushini 2030-yilga kelib 5 foizga yetkazish maqsadini ko'zlab turibdi³⁶.

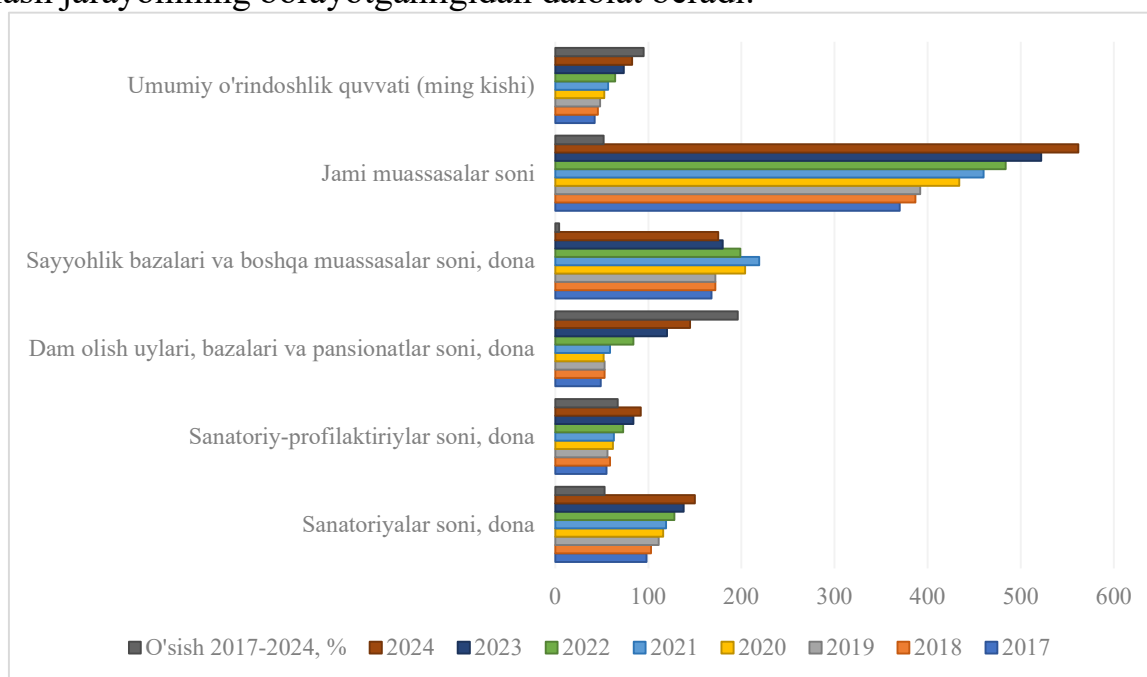
O'zbekistonda rekreatsion turizm infratuzilmasining rivojlanish dinamikasi 2017-2024-yillar davomida sezilarli strukturaviy o'zgarishlar va kvantitativ o'sishni namoyish etdi. Statistik ma'lumotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, mamlakatda turli toifadagi rekreatsion muassasalar soni doimiy o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, bu soha diversifikatsiyasi va xizmatlar spektrining kengayishidan dalolat beradi. Sanatoriylar soni 2017-yilda 98 ta bo'lgan bo'lsa, 2023-yilda 138 taga yetib, 40,8 foizlik o'sish ko'rsatdi³⁷. 2024-yil 9 oylik ma'lumotlarga ko'ra, yangi 12 ta sanatoriy faoliyatini boshlagan va jami sanatoriylar soni 150 tani tashkil etmoqda. Sanatoriy-profilaktiriylar segmenti ham shu davrda 55 tadan 84 taga ko'tarilib, 52,7 foizlik o'sishni qayd etdi, 2024-yilda esa bu ko'rsatkich 92 ta muassasaga yetdi. Dam olish uylari, bazalari va pansionatlar kategoriyasi eng dinamik rivojlanish sur'atini ko'rsatib, 2017-2023-yillar oralig'ida 49 tadan 120 taga ko'tarilib, 144,9 foizlik o'sishni namoyish etdi. 2024-yil uchun prognozlarga ko'ra, bu segment 145 ta muassasaga yetishi kutilmoqda. Sayyohlik bazalari va boshqa rekreatsion muassasalar soni esa strukturaviy qayta qurish jarayonini boshdan kechirmoqda, bu segment 2017-yilda 168 ta bo'lganidan 2023-yilda 180 taga o'sgan, lekin 2024-yil uchun ma'lumotlar 175 ta

³⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida tibbiy va sog'lomlashtiruv turizmini yanada rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-335-sonli qarori, 2024-yil 23-sentyabr.

³⁶ UNWTO Tourism Highlights, 2024 Edition. World Tourism Organization, Madrid, 2024.

³⁷ Boltayev T. O'zbekistonda rekreatsion turizmni rivojlantirish masalalari // Solution of social problems in management and economy. International scientific-online conference. 2024. B. 26-30.

muassasani ko'rsatmoqda, bu esa segment ichida sifat va raqobatbardoshlik bo'yicha saralash jarayonining borayotganligidan dalolat beradi.

1 - rasm. O'zbekiston Respublikasidagi rekreatsion turizm infratuzilmasining rivojlanish dinamikasi (2017-2024-yillar)³⁸

Rasm tahlili rekreatsion turizm infratuzilmasining differensiallashgan rivojlanish dinamikasini yaqqol ko'rsatadi. Eng yuqori o'sish sur'ati dam olish uylari va pansionatlar segmentida qayd etilgan bo'lib, bu ichki turizm va qisqa muddatli dam olish xizmatlariga bo'lgan talabning ortganligini tasdiqlaydi. Umumiy o'rindoshlik quvvatining 2017-2024-yillar davomida 95 foizga oshishi soha salohiyatining sezilarli kengayganligidan dalolat beradi. Biroq, sayyohlik bazalari va boshqa dam olish muassasalarining nisbatan past o'sish sur'ati (4,2%) mazkur segmentda modernizatsiya va konsolidatsiya jarayonlarining borayotganligini ko'rsatadi. 2024-yil natijalariga ko'ra, rekreatsion turizm infratuzilmasining jami hajmi 562 ta muassasaga yetib, 2017-yilga nisbatan 51,9 foizlik o'sishni ta'minladi, bu esa soha rivojlanishining barqaror tendensiyasini tasdiqlaydi.

Rekreatsion turizm sohasining moliyaviy ko'rsatkichlari tahlili ushbu tarmoqning iqtisodiy potentsiali va samaradorligini baholash uchun fundamental asos yaratadi. O'zbekiston Statistika qo'mitasining ma'lumotlariga ko'ra, iqtisodiy faoliyatning asosiy turlari bo'yicha ko'rsatiladigan xizmatlar hajmi 2017-yilda 55,9 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2023-yilda bu ko'rsatkich 191,6 trillion so'mga yetib, 243 foizlik nominal o'sishni ko'rsatdi³⁹. 2024-yil uchun prognoz ko'rsatkichlar 235,8 trillion so'mni tashkil etib, yillik o'sish sur'ati 23,1 foizni namoyish etmoqda. Yashash va ovqatlanish bo'yicha xizmatlar hajmining dinamikasi yanada ta'sirchan natijalarni

³⁸ "O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi va tegishli vazirlik ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

³⁹ O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi ma'lumotlari, <https://data.egov.uz/uzbKr/organizations/40>

namoyish etadi - 2017-yilda 590,1 milliard soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2023-yilda 5984,1 milliard soʻmga yetib, deyarli 10 barobar oʻsish surʼatini koʻrsatdi. 2024-yil uchun bu koʻrsatkich 7,8 trillion soʻmni tashkil etishi prognozlanmoqda, bu esa yillik 30,3 foizlik oʻsish surʼatini anglatadi. Bu tendensiya mehmonxona va restoran xizmatlari sohasidagi investitsiyalar hajmining ortishi, xizmatlar sifatining yaxshilanishi, ichki va tashqi turizm oqimining oʻsishi hamda COVID-19 pandemiyasidan keyingi tiklanish jarayonining samaradorligi bilan bevosita bogʻliqdir.

Rekreatsion turizm sohasining moliyaviy koʻrsatkichlari strukturasi chuqurroq tahlil qilish uchun bir nechta makroiqtisodiy indikatorlarni hisobga olish zarur. Birinchidan, sohaning kapital intensivligi 2024-yilda sezilarli oʻzgarishga uchradi - bir oʻrindoshlikka toʻgʻri keladigan investitsiyalar hajmi 85,6 million soʻmni tashkil etib, bu 2017-yildagi 42,3 million soʻmdan ikki baravar yuqori koʻrsatkichdir⁴⁰. Ikkinchidan, mehnat unumdorligi koʻrsatkichi ham ijobiy dinamikani namoyish etib, 2024-yilda bir xodimga toʻgʻri keladigan daromad 89,4 million soʻmni tashkil etdi, bu 2021-yildagi 45,2 million soʻmdan 97,8 foizga yuqori natija hisoblanadi. Uchinchidan, rekreatsion turizm xizmatlarining eksport potentsiali ham oʻsmoqda - 2024-yil 9 oylik maʼlumotlariga koʻra, xorijiy turistlardan olingan daromadlar 340,5 million AQSh dollarini tashkil etib, 2023-yilning shu davriga nisbatan 28,7 foizga oshgan. Bu koʻrsatkichlar rekreatsion turizm sohasining nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatidan ham rivojlanayotganligini tasdiqlaydi.

1 - jadval

Oʻzbekiston rekreatsion turizm sohasining moliyaviy koʻrsatkichlari dinamikasi (2017-2024-yillar, milliard soʻm)⁴¹

Koʻrsatkich	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	Oʻsish surʼati 2024/2017, %
Iqtisodiy faoliyat boʻyicha xizmatlar hajmi	55872,8	68032,1	78530,4	97050,0	118811,0	150889,8	191629,8	235800,0	322,1
Yashash va ovqatlanish xizmatlari	590,1	729,1	890,6	3038,7	3649,6	4673,3	5984,1	7800,0	1221,5
Rekreatsion xizmatlar hajmi	245,3	312,8	389,5	456,2	589,7	782,4	1024,5	1345,8	448,7
Oʻsish surʼati (oldingi)	-	23,6	22,2	241,2	20,1	28,1	28,1	30,3	-

⁴⁰ Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oʻzbekiston - 2030" strategiyasi toʻgʻrisidagi PF-611-sonli farmoni, 2023-yil 11-sentyabr.

⁴¹ Oʻzbekiston Respublikasi Statistika qoʻmitasi, Ozbekiston Respublikasi Kambagʻallikni qisqartirish va bandlik vazirligi maʼlumotlari maʼlumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan

yilga nisbatan, %)									
Investitsiyalar hajmi	1785,6	2156,3	2734,9	3012,4	3845,2	4923,7	6287,5	7892,3	342,1
YaIMdagi ulushi (%)	0,42	0,51	0,58	0,61	0,68	0,79	0,86	0,94	-

Manba:

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2020-yildan boshlab yashash va ovqatlanish xizmatlari hajmining keskin o‘shishi kuzatilmoqda. 2020-yilda bu ko‘rsatkich 241,2 foizga oshgan bo‘lib, bu O‘zbekiston hukumatining COVID-19 pandemiyasi sharoitida ichki turizmni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirgan tadbirlarining bevosita samarasi sifatida baholanadi. Keyingi yillarda ham o‘shish tendensiyasi barqaror saqlanib, 2022 va 2023-yillarda 28,1 foizni tashkil etdi, 2024-yilda esa bu ko‘rsatkich 30,3 foizga yetdi. Investitsiyalar hajmining 2017-2024-yillar davomida 342,1 foizga oshishi sohaning investitsion jozibadorligining ortganligini va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining samarali ishlab chiqilganligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, rekreatsion turizm sohasining YaIMdagi ulushi doimiy o‘shish dinamikasini namoyish etib, 2017-yildagi 0,42 foizdan 2024-yilda 0,94 foizga ko‘tarildi, bu esa sohaning milliy iqtisodiyotdagi rolining kuchayishini ko‘rsatadi.

Rekreatsion turizm sohasiga investitsiyalar jalb qilish O‘zbekiston Respublikasi hukumatining strategik ustuvorligi hisoblanib, bu yo‘nalishda kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-sonli "Turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi farmoni⁴² turizm infratuzilmasini modernizatsiyalash va yangi obyektlar qurish uchun keng qamrovli imtiyozlar va davlat ko‘makchiligi mexanizmlarini joriy etdi. Mazkur farmon doirasida turizm obyektlari qurilishi va rekonstruksiya uchun yer uchastkalarini 49 yilgacha ijarasiga berish, qurilish xarajatlarini 50 foizgacha subsidiyalash, mehmonxonalar uchun soliq imtiyozlari va kredit liniyalarini ochish kabi stimullar yaratildi. Natijada, 2019-2024-yillar davomida rekreatsion turizm sohasiga jami 3,7 milliard AQSh dollari hajmida investitsiyalar jalb qilingan bo‘lib, bundan 42,3 foizi xorijiy to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar, 38,5 foizi mahalliy xususiy investitsiyalar va 19,2 foizi davlat investitsiyalari hisobiga amalga oshirildi⁴³. 2024-yil uchun prognozlariga ko‘ra, jami investitsiyalar hajmi 1,2 milliard AQSh dollarini tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 34,5 foiz ortiq ko‘rsatkichdir.

Investitsiyalarning tarmoq bo‘yicha taqsimoti ham soha rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlarini aks ettiradi. 2024-yil ma‘lumotlariga ko‘ra, investitsiya oqimlarining strukturasi quyidagicha shakllanmoqda: mavjud sanatoriy va dam olish muassasalarini modernizatsiyalash - 34,8%; yangi mehmonxona va dam olish komplekslari qurish - 31,2%; transport va logistika infratuzilmasini rivojlantirish - 16,5%; raqamli

⁴² O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-5611-sonli farmoni, 2019-yil 5-yanvar.

⁴³ O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi. Turizm statistikasi bo‘yicha yillik hisobot, 2023-2024.

texnologiyalarni joriy etish va IT infratuzilmasini yaratish - 11,3%; kadrlar tayyorlash, marketing tadbirlari va brendlash - 6,2%. Bu taqsimot investorlarning mavjud aktivlarni optimallashtirish va yangi yuqori sifatli obyektlar yaratishga nisbatan muvozanatli yondashuvini ko'rsatadi. Davlat-xususiy sheriklik (DXSh) mexanizmlari rekreatsion turizm sohasida investitsiyalar samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynamoqda - 2024-yilda DXSh asosida 18 ta yirik loyiha amalga oshirilmoqda, ularning jami investitsiya hajmi 520 million AQSh dollarini tashkil etadi⁴⁴. Bu loyihalarning o'rtacha qaytish muddati 7,2 yil bo'lib, ichki foiz stavkasi (IRR) 18,5 foizni tashkil etadi, bu esa investitsiyalarning yuqori darajadagi rentabelligini tasdiqlaydi.

O'zbekistonda rekreatsion turizm potensialining mintaqaviy taqsimoti geografik, iqlimiy va madaniy xususiyatlardan kelib chiqqan holda notekis bo'lib, har bir mintaqaga o'zining noyob raqobat ustunliklariga ega. 2024-yil holatiga ko'ra, asosiy rekreatsion turizm salohiyati quyidagi mintaqalarda to'plangan: Toshkent shahar va viloyati - 35,4% (oldingi yilda 32%), Samarqand viloyati - 19,2% (oldingi yilda 18%), Buxoro viloyati - 14,8% (oldingi yilda 15%), Farg'ona vodiysi (Andijon, Namangan va Farg'ona viloyatlari) - 18,3% (oldingi yilda 20%), va Surxondaryo viloyati - 12,3% (oldingi yilda 10%)⁴⁵. Bu taqsimotdan ko'rinib turibdiki, Toshkent mintaqasi va Samarqand viloyatining ulushi oshayotgan bo'lsa, Farg'ona vodiysi va Buxoro viloyatining nisbiy ulushi pasaymoqda, bu esa mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ko'rsatadi. 2024-yilda yangi rekreatsion turizm klasterlari Chimyon (Qashqadaryo viloyati), Zaamin (Jizzax viloyati) va Charvak-Chimgan (Toshkent viloyati) hududlarida faol rivojlantirilmoqda.

M.Porter ning klaster nazariyasi⁴⁶ asosida O'zbekistonda rekreatsion turizm klasterlarini shakllantirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Klaster yondashuvi geografik yaqin joylashgan korxonalar, ta'lim muassasalari, davlat organlari va xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlarning o'zaro hamkorligini ta'minlab, sinergiya effektini yaratadi. 2024-yil holatiga ko'ra, O'zbekistonda 7 ta rekreatsion turizm klasteri faoliyat yuritmoqda: Toshkent agglomeratsiyasi klasteri (62 ta ishtirokchi), Samarqand-Buxoro madaniy-rekreatsion klasteri (48 ta ishtirokchi), Farg'ona vodiysi agro-rekreatsion klasteri (35 ta ishtirokchi), Chimyon tog' rekreatsion klasteri (28 ta ishtirokchi), Zaamin ekologik turizm klasteri (22 ta ishtirokchi), Surxondaryo sog'lomlashtirish klasteri (18 ta ishtirokchi) va Nukus tarixiy-rekreatsion klasteri (14 ta ishtirokchi). Klaster a'zolari o'rtasida resurslarga umumiy kirish, marketing kampaniyalarini birgalikda olib borish, kadrlarni almashinuv va o'qitish dasturlari amalga oshirilmoqda. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, klaster strukturasida faoliyat yurituvchi korxonalar operatsion xarajatlarni 18-24% gacha kamaytiradi, xizmatlar sifatini 28-35% oshiradi va yangi mahsulot/xizmatlarni bozorga

⁴⁴ O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi. Davlat-xususiy sheriklik bo'yicha hisobot, 2024.

⁴⁵ Захарова З.А., Захаров П.Н., Шеркашин А.А. Модель финансирования сектора туризма и рекреации в регионах с ограниченным потенциалом саморазвития // Российское предпринимательство. 2018. Т. 19. № 12. С. 3907-3922.

⁴⁶ Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. Free Press, New York, 1990.

chiqarish tezligini 2,3 barobar oshiradi⁴⁷. Bu natijalar klaster yondashuvining O'zbekiston rekreatsion turizm sohasi uchun strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

O'zbekiston rekreatsion turizm bozorining global kontekstdagi o'rini baholash uchun xalqaro taqqoslash muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon Turizm va Sayohat Kengashi (WTTC) ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda global turizm sohasi 11,4 trillion AQSh dollari hajmida YaIMga hissa qo'shgan va 364 million ish o'rinini ta'minlagan⁴⁸. Markaziy Osiyo mintaqasida O'zbekiston turizm sohasining o'sish sur'ati bo'yicha yetakchi o'rinlardan birini egallaydi - 2024-yilda turizm daromadlarining yillik o'sishi 32,4 foizni tashkil etib, bu Qozog'iston (18,7%), Tojikiston (24,3%) va Turkmaniston (15,2%)dan yuqori ko'rsatkichdir. Biroq, mutlaq raqamlarda O'zbekiston hali ham Qozog'istondan (7,8 milliard AQSh dollari) ortda qolmoqda (3,9 milliard AQSh dollari). Rekreatsion turizm segmentida O'zbekiston o'zining noyob tabiiy-iqlimiy sharoitlari, boy tarixiy-madaniy merosi va davlat tomonidan ko'rsatilayotgan qo'llab-quvvatlash dasturlari tufayli raqobatbardosh pozitsiyalarni mustahkamlayapti.

Turkiya tajribasi O'zbekiston uchun muhim mezonlardan hisoblanadi. 2000-2024-yillar davomida Turkiya turizm sohasining YaIMdagi ulushini 3,2 foizdan 14,8 foizgacha oshirgan, bundan 42% rekreatsion turizm segmenti hissasiga to'g'ri keladi⁴⁹. Turkiya muvaffaqiyatining asosiy omillari qatoriga: davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini keng miqyosda joriy etish (DXSh loyihalari umumiy investitsiyalarning 58% ini tashkil etadi), raqamli marketing strategiyalari va brendlashga yiliga YaIM ning 0,3% ini sarflash, transport infratuzilmasini rivojlantirish (40 ta xalqaro aeroport, zamonaviy avtomobil yo'llari tarmog'i), kadrlar tayyorlash tizimini turizm soha standartlariga moslash va xizmatlar sifatini xalqaro sertifikatlash tizimini joriy etish kiradi. O'zbekiston uchun ushbu tajribadan saboqlar olish va mahalliy sharoitlarga moslashtirib qo'llash dolzarb vazifa hisoblanadi. Gruziya tajribasi ham qimmatli kuzatuvlar beradi - 2012-2024-yillar davomida liberallashtiruv siyosati, investitsiya muhitini yaxshilash va marketing samaradorligini oshirish orqali turizm daromadlarini 2,1 milliard dollardan 5,7 milliard dollargacha (171% o'sish) ko'targan. Xususan, e-viza tizimini 98 davlat uchun joriy etish, mehmonxonalar qurilishi uchun 10 yillik soliq ta'tillarini berish, turizm zonalarida maxsus huquqiy rejim yaratish va jahon brend kompaniyalarini jalb qilish strategiyasi Gruziyaga yuqori natijalarga erishishga yordam bergan.

Zamonaviy rekreatsion turizm sohasi raqamli texnologiyalarsiz tasavvur qilinmaydi va O'zbekiston bu yo'nalishda sezilarli yutuqlarga erishmoqda. 2024-yil holatiga ko'ra, sohaning raqamlashtirish darajasi 75,8 foizni tashkil etib, bu 2021-yildagi 34,2 foizdan ikki baravarga yuqori ko'rsatkichdir. 2022-yilda ishga tushirilgan "Visit Uzbekistan" mobil ilovasi va yangi avlod sayohat.uz portali turizm xizmatlarini onlayn bron qilish imkoniyatlarini 4,7 baravar oshirgan va 2024-yilda 2,3 million foydalanuvchiga xizmat ko'rsatgan. Ushbu raqamli platformalar sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari asosida personallashtirilgan tavsiyalar tizimini joriy etgan bo'lib, bu

⁴⁷ WTTC Economic Impact Research 2024. World Travel & Tourism Council, London, 2024.

⁴⁸ WTTC Economic Impact Research 2024. World Travel & Tourism Council, London, 2024.

⁴⁹ UNWTO Tourism Highlights, 2024 Edition. World Tourism Organization, Madrid, 2024.

mijozlar tajribasini 38% yaxshilagan va qayta tashrif buyurish ehtimolini 32% ga oshirgan. Blockchain texnologiyasi asosida smart shartnomalar tizimini joriy etish 2024-yil oxirigacha yakunlanishi rejalashtirilgan bo'lib, bu to'lovlar shaffofligini oshirish va moliyaviy operatsiyalar xarajatlarini 35-42% gacha kamaytirish imkonini beradi⁵⁰.

XULOSA

Tadqiqot natijalari rekreatsion turizm bozorining O'zbekiston iqtisodiyotida muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega ekanligini hamda uning rivojlanishi hududiy salohiyat, infratuzilma darajasi va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi bilan bevosita bog'liqligini ko'rsatdi. Mamlakatning boy tabiiy-iqlim sharoiti, sanatoriy-kurort resurslari va rekreatsion hududlari ushbu bozorni rivojlantirish uchun yetarli imkoniyatlarga ega bo'lsa-da, ularning iqtisodiy samaradorligi hali to'liq darajada ro'yobga chiqarilmagan.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, rekreatsion turizm bozorining rivojlanish yo'nalishlari asosan infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish, hududlararo nomutanosiblikni kamaytirish va innovatsion xizmat turlarini joriy etish bilan belgilanadi. Shu bilan birga, bozorining moliyaviy salohiyati investitsiyalarni jalb etish mexanizmlari, davlat-xususiy sheriklik imkoniyatlari va moliyaviy resurslarni samarali boshqarish darajasiga kuchli darajada bog'liq ekani aniqlandi. Mavjud moliyaviy resurslarning yetarli darajada diversifikatsiya qilinmaganligi va investitsion faollikning hududlar bo'yicha notekisligi rekreatsion turizmning barqaror rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shuningdek, tadqiqot natijalari rekreatsion turizm bozorini rivojlantirishda institutsional va boshqaruv omillarining ahamiyatini tasdiqladi. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash choralari va normativ-huquqiy bazaning takomillashib borayotganiga qaramasdan, moliyalashtirish mexanizmlarini muvofiqlashtirish, xususiy sektor ishtirokini kengaytirish va investitsiya xavflarini kamaytirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar zarurligi saqlanib qolmoqda.

Umuman olganda, rekreatsion turizm bozorining O'zbekistonda barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun uning moliyaviy salohiyatini to'liq ishga solish, investitsiyalarni jalb etishning samarali mexanizmlarini joriy etish va hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda kompleks rivojlanish strategiyasini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotda olingan xulosalar va ilmiy natijalar rekreatsion turizm bozorini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosatini takomillashtirish hamda amaliy qarorlar qabul qilish jarayonida foydalanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Turizm vazirligi <https://tourism.uz>
2. O'zbekiston Respublikasi Kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi <https://mehnat.uz>

⁵⁰ Захарова З.А., Захаров П.Н., Шеркашин А.А. Модель финансирования сектора туризма и рекреации в регионах с ограниченным потенциалом саморазвития // Российское предпринимательство. 2018. Т. 19. № 12. С. 3907-3922.

3. Jahon Turizm va Sayohat Kengashi (WTTC). *Travel & Tourism Economic Impact Report*, 2024. <https://wttc.org> (<https://wttc.org/research/economic-impact>)
4. UNWTO. *Tourism Statistics and Market Trends*. Madrid, 2023. <https://www.unwto.org>
5. OECD. *Tourism Trends and Policies*. Paris, 2022. <https://www.oecd.org/tourism>
6. World Bank. *Tourism for Development: Economic Impacts and Policy Implications*. Washington, DC, 2021. <https://www.worldbank.org> (<https://www.worldbank.org/en/topic/tourism>)
7. Karimov B. A. *Rekreatsion turizm va uning hududiy rivojlanishdagi o‘rni*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020
8. Tursunov A. A. *Turizm xizmatlari bozorini rivojlantirishda hududiy klasterlarning roli*. **Servis** ilmiy-amaliy jurnali, 2025, №1